

В.Федяєва
м. Херсон

Теоретичні положення та практична реалізація роботи з опіки та опікуєтва батьківськими комітетами в Україні у середині ХХ століття

На нинішньому етапі державотворення України постає багато соціально-економічних проблем. Однією з них є сирітство і бездоглядність дітей. Формування соціальної політики в нашій країні на засадах гуманізму, демократизму, переорієнтації від державно-інтернатної системи до сімейних форм організації життя дітей, які залишилися без рідних, батьків, вимагають нових підходів. Одним із напрямів цієї проблеми є створення інститутів сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У 1991 році Україна ратифікувала “Конвенцію ООН про права дитини”, у якій зазначено, що дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, має право на особливий захист і допомогу держави [стаття 20].

В свою чергу держава, спираючись на силу своїх національних законів, має забезпечувати різні форми догляду за дитиною. Цей догляд може включати, зокрема, передачу на виховання, усиновлення або, як крайній випадок, направлення дітей до відповідних установ для утримання. Розглядаючи варіанти такої роботи, необхідно враховувати бажаність правонаступництва у вихованні дитини, етнічне походження, релігійну та культурну належність, рідну мову дитини.

На сьогодні, для розв’язання досить гострої соціальної проблеми в Україні ведеться робота як по удосконаленню історично обумовлених форм опіки над дітьми, так і по створенню мережі нових соціальних інститутів, заснованих на сімейних формах опіки. Такий напрям реформування в Україні активно розпочався у останнє десятиріччя ХХ ст.

Слід зазначити, що розв'язанню цієї проблеми забезпечення прав дітей, які залишилися без батьківської опіки сприяла робота по створенню дитячих будинків сімейного типу.

У Законі України “Про охорону дитинства” (квітень 2001р.), в “Положенні про прийомну сім'ю”, “Положенні про дитячий будинок сімейного типу” юридично закріплено інститут прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу [6, с.24]. Робота таких будинків вимагає вирішення багатьох нагальних питань.

На нашу думку, розвиток мережі таких соціальних інститутів вимагає, перш за все, вирішення кадрових питань. Сьогодні особлива увага приділяється підготовці спеціалістів відділу у справах сім'ї та молоді. На нашу думку, питання також мають бути актуальними і в підготовці вчителя. Адже діти, які виховуються в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу, навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах, і школа повинна тісно співпрацювати з такими сім'ями, враховувати особливості виховання та навчання цих учнів.

За останні роки дещо втратила значення спільна робота школи, сім'ї, громадськості, а в наукових дослідженнях цим питанням приділяється недостатню уваги. І щоб з позиції сьогодення вирішувати нагальні питання виховання дітей у сім'ї взагалі, і в сім'ї прийомній, зокрема, необхідно враховувати досвід попередніх років. Ці питання мають вивчатися студентами в курсах психолого-педагогічних дисциплін, передусім у курсі “Історія педагогіки”, “Історія соціальної педагогіки” тощо.

Адже, в Україні, як свідчить нормативно-правова база, наукові дослідження, практика соціальної допомоги є міцними культурно-історичними традиціями.

Сьогодні важко назвати всі причини такого явища, як “соціальне сирітство”, але науковці, вчені різних галузей наук (педагоги, психологи, соціологи, медики, юристи) єдині в одному - дитині найкраще в сім'ї.

Тому, багато відповідей на вирішення проблеми виховання дітей, які залишилися без батьківської опіки, може дати сімейна педагогіка, а можливо, й історія сімейної педагогіки. Сьогодні провідні положення цих галузей педагогіки вимагають – передаючи дитину в нову сім'ю, зробити все можливе, щоб дитина залишалася в середовищі, яке було б пов'язане з її етнічною групою, місцевими звичаями і культурним корінням, базувалося на принципах гуманізму, природовідповідності.

Об'єкт нашого дослідження - середина ХХ ст., коли в більшості випадків держава брала на себе зобов'язання щодо опіки над дітьми. Саме в цей час в Україні була створена система державного соціально-правового захисту дітей, йшла серйозна робота по залученню громадськості до розв'язання проблем опікунства. Їх доцільність, форми виховання і навчання, особливо з безпритульними і сиротами знайшли відображення у працях Н.К. Крупської, А.С. Макаренка та інших.

Мета публікації – розглянути теоретичні положення та практичну реалізацію роботи з опіки та опікунства батьківськими комітетами в Україні в зазначений період.

У наш час посилюється інтерес до вітчизняної історії, а історичні знання набувають великого значення. Такий же стан справ і в історико-педагогічній науці. Історія педагогіки дає змогу розглядати освіту, навчання, виховання в процесі їх розвитку.

Ми переконуємось, що сучасні суспільні стосунки органічно пов'язані з історичним минулим. На підставі накопичених знань минулих століть, традицій і навичок у вихованні та навчанні молоді історія допомагає не повторити прикрих помилок минулого і знаходити оптимальне розв'язання сьогоднішніх проблем виховання дітей у сім'ї.

На особливу увагу заслуговують питання спільної роботи школи, сім'ї, громадськості щодо виховання дітей у прийомній сім'ї з позиції історико-педагогічного дослідження. Тим більш сім'я у кожній конкретній історичній

формації має свої традиції (екологічну, господарсько-побутову, виховну, первинної соціалізації тощо).

Що стосується виховної функції, то слід зазначити, що виховання дитини в сім'ї – складний соціально-педагогічний процес. На особливу увагу заслуговують питання щодо дітей, які залишились без батьківської опіки, діти-сироти і діти, батьки яких вели аморальний спосіб життя, а саме не володіли педагогічною культурою. Тому виховання таких дітей в сім'ї має свою специфіку і є предметом наукових педагогічних досліджень.

Історія педагогіки дає змогу стверджувати, що опіка і опікунство (соціальна допомога) беруть витoki у древніх слов'ян, знайшли продовження в системі виховання часів княжої доби і досить чітко були виражені в системі монастирсько-церковної освіти X - XIII ст.

Розв'язанню цих нагальних проблем сприяла також робота по створенню благодійних організацій та союзів у слов'янських країнах (XVIII - XX ст.). Значну увагу цим питанням приділяли земства, органи місцевого самоврядування (кінець XIX - початок XX ст.). Слід зазначити, що форми опіки і допомоги дітям-сиротам в історико-педагогічному аспекті різнилися за становим походженням дітей: церковно-монастирська благодійність при релігійних закладах освіти надавалась за сприяння благодійних фондів, створених цими категоріями, діти із сімей робітників, службовців, військовослужбовців тощо.

У 20-30-х роках XX ст. система навчально-виховних закладів була досить різноплановою за віковими категоріями дітей, змістом навчання (дошкільні, для учнів з професійним навчанням, лікувальні та ін.), а також трудові колонії і трудові комуни для педагогічно запущених дітей. У цих закладах у переважній більшості своїй були діти-сироти або ті, хто втратив зв'язок з сім'єю.

Втрата батьків – це особлива, трагічна доля дитини. Потреба мати батька й матір – одна із найсильніших та найважливіших потреб дитини. Одне із

головних завдань кожної країни і кожного суспільства – реалізація прав дитини на виховання в сім'ї.

У XX столітті Україна пройшла особливі соціально-економічні і політичні періоди, коли соціальне сирітство стало наслідком пережитих війн (перша світова війна, громадянська війна, Велика Вітчизняна війна). На соціальне сирітство впливали і репресії 20-30 років, і перебудова в країні кінця 80-90-х років XX ст.

Однією з форм опікунства у середині XX ст. був патронат дітей. Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів СРСР (січень 1942 р.), доля дітей, які залишились без батьків, могла бути вирішена двома шляхами - діти до 14 років через приймальні розподільники направлялися у відповідні дитячі заклади, або передавалися на виховання (патронат) в сім'ї робітників, службовців, селян, повністю передбачалося організаційне і матеріальне забезпечення таких дітей, обґрунтовувалася ціла низка заходів щодо повернення дітей до рідної сім'ї. Таким чином, патронат дітей вирішував питання виховання дитини в сім'ї за певних обставин і на певний термін.

Органи освіти, батьківські комітети відповідно до закону проводили перевірку умов організації навчання і виховання дітей, які знаходилися на патронаті і під опікою, і весь час надавали допомогу таким сім'ям. За поданням батьківського комітету, діти, для яких в прийомних сім'ях не були створені належні умови для навчання та виховання і проживали у незадовільних умовах, направлялися до дитячих будинків, шкіл-інтернатів.

Чільне місце у 70-роках по роботі з дітьми, які залишилися без батьківської опіки, посідали фонди всеобучу, які створювалися при початкових, восьмирічних та середніх школах для надання матеріальної допомоги учням, які мали нагальну потребу у такій допомозі (безкоштовне харчування, забезпечення одягом, взуттям, підручниками та іншими видами матеріальної допомоги). Контроль за використанням коштів цього року покладался на батьківські комітети, органи народної освіти та фінансові органи, Ради депутатів трудящих.

Робота батьківських комітетів у 60-70 роках була спрямована на допомогу у здійсненні обов'язкового навчання дітей, які проживають у мікрорайоні школи. Батьки проводили обстеження побутових умов учнів, надавали матеріальну допомогу учням. Батьки брали участь у наповненні фонду всеобучу, а на кошти із цього фонду купували недостатньо забезпеченим дітям одяг, взуття, організовували таким дітям безкоштовне харчування.

Батьківські комітети регулярно проводили перевірку дитячого населення, слідкували за відвідуванням учнями школи, виявляли причини пропуску навчальних занять окремими учнями, допомагали вчителям налагоджувати правильні взаємовідносини між школою і батьками. Також проводили спільні відвідування класними керівниками і членами батьківського комітету окремих сімей, особливо таких, де вчителям з тієї чи іншої причини буває важко знайти спільну мову з батьками.

Виховна робота з сім'єю може бути спрямована на зміну поведінки самих батьків. Члени батьківського комітету займалися і організацією контролю за виконанням режиму для дітей. Значну увагу приділяли питанням роботи батьків-активістів зі встановлення зв'язків з громадськими організаціями і промисловими підприємствами, радгоспами, колгоспами як з метою створення міцної бази матеріально-технічного забезпечення, так і з метою виявлення кращого досвіду сімейного виховання або впливу на окремих безвідповідальних батьків.

Робота батьківських комітетів у цей період була досить різноплановою за змістом і за формою. Особлива увага приділялась питанням педагогічної культури та вивчення психолого-педагогічних засад виховання дітей у сім'ї.

У 60-70-х роках в Україні набули широкого розвитку такі форми, як батьківські лекторії при школах. У будинках вчителів, інститутах удосконалення і педагогічних інститутах працювали батьківські університети.

Помітне місце у пропаганді педагогічних знань і кращого досвіду виховання дітей у сім'ї посідали батьківські конференції, у підготовці яких батьківські комітети брали активну участь. Класні керівники спільно з батьками попередньо обговорювали тему конференції і питання для доповіді, для обговорення пропонували відповідну психолого-педагогічну літературу. Також однією із форм такої роботи були читацькі конференції. Спільно з шкільною бібліотекою батьківські комітети проводили щомісячне обговорення журналу "Сім'я і школа" та інших публікацій, що стосувалися сімейного виховання, психолого-педагогічних знань батьків.

Література:

1. Воспитание детей в семье: Книга для родителей/ Под ред. З. Равкина. – М.,1959. – 432 с.
2. Конвенція ООН про права дитини. – К.: АТ Видавництво "Столиця", 1997. – 32 с.
3. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973 гг. Составители: А. Абакумов, Н.Кузин и др. – М., "Педагогика", 1974. – 560 с.
4. Наша сім'я (Методичні рекомендації прийомним батькам)/ Н.Комарова, Г. Бевз, Л. Волинець та ін. – К.,УІСД, 1999. – 80 с.
5. Положение о родительском комитете начальной семилетней и средней школы. – М.,1950. – 7 с.
6. Права дитини: Матеріали II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти /Упорядники: Романенко В.П., Туташинський В.І., Коник Д.Л. – К.,2001. – С.24.
7. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування/ Авт. кол. Л.Волинець, Н.Комарова та ін. – К.: Видавництво, 1998. – 120 с.